

vermisst hat. Und schließlich enthält dieses Kapitel auch einen Befund, dem man die Kenntnisnahme durch die minderheitspolitischen Akteure in Schlesien wie auch ihre bundesdeutschen Förderinstitutionen wünscht: „Die in den vorherigen Kapiteln aufgezeigten unterschiedlichen und vielschichtigen Verarbeitungs- und Aushandlungsstrategien widersprechen dem ‚kulturellen Homogenitätsparadigma‘, welches der (politischen) Minderheitendefinition innewohnt. Problematisch wird dies, wenn sowohl die Deutungselite als auch nationale Förderinstitutionen von außen mit diesen Definitionen arbeiten.“ (S. 302)

Das im Fach seit 1993 viel zitierte „Wenn sie lesen, was wir schreiben“ von Caroline B. Brettell wäre hier also dezidiert als Wunsch zu verstehen. Allerdings sind Doktorarbeiten in erster Linie wissenschaftliche Qualifikationstexte, die in der Regel einer starren, der allgemein interessierten Leserschaft eher wenig zugänglichen Regie in Aufbau und Inhaltsanordnung folgen. Häufig sind es außerdem prekäre Texte in der Hinsicht, dass sie in einem festen Zeitrahmen erscheinen müssen, dessen Ende oft für die Autorinnen und Autoren in zeitintensiven arbeitsbiografischen Übergangsphasen liegt. Deswegen ist es in meinen Augen geboten, die Dissertationsfassung für ihre Publikation einem Verlagslektorat zu unterziehen, wenn hier breitere Leser(innen)kreise erreicht werden und auch die Menschen des Untersuchungsfelds Zugang zum über sie handelnden Text erlangen sollen. Solch ein Lektorat ist im Fall des Textes von Schuchardt klar nicht erfolgt, wäre aber nach Meinung des Rezensenten notwendig gewesen und hätte dem Endprodukt sehr geholfen. Diese Kritik richtet sich dezidiert nicht an die Autorin, sondern an den Verlag. Es erscheint angezeigt, generell einmal die Publikationspraxis vieler Wissenschaftsverlage in diesem Textgenre zu hinterfragen, in dem der hohe arbeitstechnische und finanzielle Aufwand auf Seiten der Autorinnen und Autoren leider oft in keinem ausgewogenen Verhältnis zur Arbeit auf der Verlagsseite steht.

Im Fazit bleibt damit zu konstatieren, dass Katharina Schuchardts Text einen wichtigen ersten Schritt bei der ethnologischen Betrachtung des gegenwärtigen Schlesiens und seiner Menschen aus deutscher „Mutterland“-Perspektive darstellt. Einigen Teilen hätte man mehr Raum zur Darstellung gewünscht, nicht alle im Forschungsplan angelegten Vorhaben sind als abgerundet zu betrachten. Auch stilistisch hätte der Text in einigen Passagen noch Schliff benötigt. Doch gerade die Einblicke in die gegenwärtigen Suchbewegungen und komplexen Selbstverortungen von Mitgliedern der jüngeren Generation werden für zukünftige Arbeiten in diesem Bereich der Schlesienforschung im Speziellen wie der vergleichenden Minority studies im Allgemeinen sehr hilfreich sein.

Robert Lorenz

Richard Bígl: Vývoj lužickosrbského časování a slovtvorby. Praha: Karolinum 2019, 158 b.

Pó wudašu přednego žěła českorěčneje historiskeje gramatiki serbšćiny (BÍGL 2013) w lěše 2013 jo řečywnědnik Richard Bígl 2019 pśědpołożył drugi žěl. Knigły su póscóne Jiříju Mudrje (1921–2009), „nežištnému učitelu českých přátel Lužice“. Na 158 bokach w formaše A4 pśědstaja awtor wuwijanje konjugacije a słowotwórby. Pó zawježeńskich pśispomnješach (b. 13 sl.) zaběra se z konjugaciju (b. 15–40) a historiskimi pśeměnjajma mi werbalnych zdonkow (b. 41–59), pódawa tabele konjugaciskich mustrow (b. 60–82)

a pšiwobrošijo se pótom słowotwórbje (b. 83–149). Slědnu žěli na twórcenje słow z pomoću prefiksow (b. 83–95), sufiksow (b. 96–145), kóncowych partiklow (b. 145–148), kompozicije (b. 148 sl.) a we formje zrosćenjow (b. 149). Pšizamknjo se zapis wužywaneje literatury (b. 150–155) a zespominanje (b. 156) z pšeložkom do francojšćiny (b. 157).

Pó wenkowym stej publikaciji BÍGL 2013 (format: 15,7 × 22,8 cm) a recensěrowany drugi žěl (format: 21 × 29,7 cm) krađu rozdžělnje. We wašni pšedstajenja wopšimješa pak dajo daloko segajuće paralele. To pótrjefijo wósebnje wusoki stopjeń kompriměrowanja informacije a implicitny stil pisanja. Tak wopšimjeju zawježeńske pšispomnješa jano zapis rěcywědnych skrotconkow, definicije mjenjeje zwuconych zapšimješow (na pš. *sřek* ‚zložka‘ město *slabika*) a na dogromady pšěich smužkach informaciju wó tom, až citěruju se nječeske tekstowe pasaže a mjenja stawnje w originalnej formje. Město zawježenja do tematiki pódawa se slědujuće: „Toto pojednání je pokračováním historické mluvnice, jejíž první část (*Vývoj lužickosrbšského skloňování a stupňování*. Praha, Karolinum 2013) obsahuje v úvodu a souhrnu podrobnější informace o použité metodě.“ Wobspomnjone zawježenje jo tejerownosći maksimalnje zgusćone a tak pó žělach problematiske, pšír. KAULFÜRST (2014: 151 sl.). Nanejmjenjeje formalne wósebnosći, ako pódawanje pšispomnješow w mjeńšem pismje mjazy wótstawkami (a nic we formje nožkow) by se zaslužyli eksplicitne naspomnjenje w aktualnem spisu a nic jadnorje pokazku na staršu publikaciju. Samske pšitřefijo na wužywane zapšimješa ako *praserbština*, *staroserbština*, *nowoserbština*, kótarež njamóžo cytař mimo zawježeńskeje pasaže staršych knižow (BÍGL 2013: 9 sl.) pšawje zarědowaš. Awtor pširědujo tam praserbšćinu pšedpisnemu casoju wót 10. stolěša, staroserbšćinu staršej fazy pisnego casa wót 16. stolěša do drugego běrtyla 19. stolěša, kótarež pšizamknjo se nowoserbšćina. Problem, až su nastali bytostne rozdžěle mjazy górnjo- a dolnoserbšćinu, na pš. górnoserbska (gs.) změna *g → h, dolnoserbska (ds.) změna č → c, rowno w tak definěrowanem praserbskem casu (abo samo južo jěsnjej), se njetematizěrujo. Rowno tak nic, až njejo jednotna staroserbšćina eksistěrowała, ale až znajomy wót casa přědnych rěcnych pomnikow dokumenty, kótarež daju se górnjo- abo dolnoserbšćinje pširědowaš. W tom konteksće mógu se wšake južo w recensiji knižow BÍGL 2013 formulěrowane wugronjenja mimo změny pšenjasć na gódnosenje aktualneje publikacije:

„Jasnješe pširědowanje pšikładow ku górnjo- resp. dolnoserbšćinje by žycobne było. To samske plaši za markěrowanje, lěc wótpowědujo pódana forma staršej abo nowšej dobjje, za górnoserbšćinu teke katolskej abo ewangelskej wariante pisneje rěcy abo lěc jo dialektalna. Systematiske, ředowane pódawanje pšikładow móšlo how wjelika pomoc byš. Na pš. mógali se nejprerwej formy jadnje a pón drugeje serbskeje rěcy pódawaš, zachopinajucy stawnje ze žinsajšneju, w pisnej rěcy wužywaneju formu, kótarež dodawaju se starše a dialektalne warianty. Ewentuelnje mógała se fakultatiwna, tšeša rubrika z pasma pšechadnych dialektow dodaš abo dokłady z konkretnych pšechadnych dialektow mógali se transparentnje a konsekwentnje pak z górnjo- pak z dolnoserbšćinu wobjadnawaš.“ (KAULFÜRST 2014: 151)

Paralelne pšedstajenje dweju rěcowu w jadnej historiskej gramatice chowa we sebje wósebnu problematiku. W recensěrowanych knižach wětšy part wužywane cysto chronologiske ředowanje dokładow wót nejstaršego k nowšym, kótarež njemarkěrujo pšisłušnosć dokładow ku konkretnej rěcy, cytarja krađu wupomina. Na pšikład nalicyjo se w pšispomnješu ku 1. wós. pl. (b. 19, wó dialektalnej labializaciji) řěd dokładow, kótarež pširěduju se mimo wujasnjenja slědujucym žrědłam: „Hodzijský rukopis [...], Christoph Gabriel

[...] FABRICIUS [...], WÓSKI [...], C. Stein [...], Hančkův gratulant [...], M. Wałda [...], zápisy ze Sedlišće [...], Ptačec [...], Hor [...] a Kukowa“. Na gs. ewangelski tekst slědujo pótakem ds. – gs. katolski (kat.) – ds. – gs. kat. – gs. kat. (wšo teksty, ako licy Bígl do staroserbskich) – ds. tekst z dialektalnymi elementami, dwa teksta z elementami pšechadnych dialektow a tekst z gs. dialektalnymi elementami katolskego regiona. Slěžar, kótaryž gs. a ds. rěčne pomniki dokradnje njeznajo a/abo njama funděrowane znajobnosći wobeju rěcowu a jich dialektow, móžo take citaty – teke glědajucy na heterogene historiske pisanja w dokładach – jano šěžko pšawje zarědowaš. Žož pak se wěstym citatam prowenienca pšipišo, njestawa se to pšecej jadnako. Tak zastopnjuje se pšeložk Nowego Testamenta Jakubicy z lěta 1548 na samskem boce (19) ako dolnoserbški a ako ‚pódzajtšny serbski‘ (*východolužickýj*) tekst. Slědny terminus se njewujasnijo, potencielnje že mógał se teke interpretěrowaš ako ‚pódzajtšny lužyski‘. Taka interpretacija pak njejo wěrjepódobna. Z terminusom referěrujo awtor jano na Jakubicu a Pšibusku pšisegu. Wobej teksta stej se wót wšakich rěcywědnikow pširědowalej pódzajtšnej (dolno)serbsčinje. W tom konteksće jo notne na to pokazaš, až pósěguje se w recensěrowanych knižkach adjektiw (*dolno-, hornolužický* wětšy žěl na rěc a wužywa se paralelnje k *lužickoserbský* resp. *srbský*). Pódlá dominěrujucego *staroserbský* wužywa se zrownju *starolužický* (b. 143). Adjektiw *lužický* pak referěrujo tejerownosći na region, pšir. ‚z lužické němčiny‘ (b. 148).

Wobchadanje ze slěpjańskimi dokładami njejo jadnotne. Jaden z nich pširěduje se na b. 49 mimo wujasnjenja górnoserbsčinje: ‚Durativum uchovaly zastaralé hornolužické složeniny, například *som wottkrooil skipku* (NEPILA 1850: 302/720)‘. Na b. 51 citěruje se ze samskego žrědła. Pši tom se pišo, až jedna se wó pšechadny dialekt, dokład pak pširěduje se dolnoserbščinje: ‚Pro dolnosrbštinu svědčí o archaickém kmeni pomezni nářečí: *s tym slowom sō woborrio* (NEPILA 1850: 331/1694)‘. Na b. 52 citěruje se ten spis mimo komentara ako dolnoserbški: ‚potě v dolnosrbském (*ssemia sstoii kaisch jeden sslupp twerdzie so se niegnuio* NEPILA 1850: 286/191)‘.

Marker ‚ds.‘ za pširědowanje tekstowego žěla k dolnoserbščinje drje felujo w pasaży ‚hs. *sy byl*, [ds. – zasunuł F.K.] *by měli*‘ (b. 15). Dejala-lic se fraza *by měli* namdušu pósěgowaš na górnoserbsčinu, by nanejmenjej notne było wujasniš, až jedna se wó dialektalnu formu město *bychu měli*. To pak njejo glědajucy na powšykny kontekst wugrońjenja wócakowaš. Nejskerjej jedna se jadnorje wó lapsus.

Recepciju informacijow w recensěrowanych knižkach pósěžuju wótergi njewujasnjo-ne konwencije. K takim słuša (nje)wužywanje gwězdkow (*) w zwisku z rekonstruěrowanymi formami. Prasłowjańske a praserbske formy se w teksće jano pó žělach tak markěruju. Zazdašim wužywa se gwězodka tam, žož njejo forma eksplicitnje werbalnje pširědowana prasłowjańskemu, praserbskemu abo drugemu rekonstruěrowanemu stawoju. Tak stej rekonstruěrowane formy mimo gwězdki w pšikładach ‚Na praslowanském neurčitku *ves-ti*‘ (b. 15), ‚koncovky 3. osoby času přitomného (psl. *jes-tb, chwali-tb, vede-tb*)‘ (b. 15), ‚baltoslovansky *ved-ti*‘ (b. 15). Z pomocu gwězdki markěrowane su mj. dr. slědujuce pasaže, w kótarychž njepokazujo se wuraznje na konkretny rekonstruěrowany staw rěcy: ‚soustava přezentních koncovek (1. jedn. *-u, 3. mn. *-ä)‘ (b. 18), ‚Zúženě *-vě dosvědčují‘ (b. 18). Dajo pak wótbocenja wót abstrahěrowanego mustra, mj. dr. wustupuju gwězodka w kombinaciji z eksplicitnje ako rekonstruěrowane pomjenjonými formami, pšir. ‚v praserbsčině (3. sg. *dělajet [...]‘ (b. 16).

Pla pódaných, nejskerjej wót awtora publikacije rekonstruěrowanych praserbskich formow se njewujasnijo, kótary staw praserbsčiny rekonstrukcije reprezentěruje (resp. kótary status toš ten rekonstruěrowany staw scełego ma) a w kótarem póměrje stej wóni

k prasłowjańšćinje. Zašić jo taki, až jedna se wó jěsny, wót staroserbšćiny se maksimalnje wóthylecy staw. Z wótsišćanych rekonstruěrowanych formow móžo cytař wšake fonetiske pśiznamjenja – idealnje – praserbšćiny abstrahěrowaś, někotare daś su how nalicone: **t'*, **d'* stej zdžaržanej (njeasibilěrowanej), kwantita wokalow jo relewantna, **ɔ* a **ɔ̃* stej w słabej poziciji wótpadnułej, palatalne *c'*, *s'*, *z'* su na celem praserbskem rěcnem teritoriumje zdžaržane, **g* a **č* stej powšyknje zdžaržanej. Prasłowjańske *-*tb* njejo w 3. wós. sg. a pl. w prezencu a futurje hyšći wótpadnuło, ale jo zdžaržane ako *-*t'*. Rekonstrukcije typa prasłowjańske **sɔvolachɔ* > praserbske **svolach* (pšír. b. 77) implicěruju, až njejo asimilacija spiwnosći pó wótpadnjenju reducěrowaneju wokalowu hyšći statkowała. Pšašanje, lěc taki zgromadny praserbski staw jo něži raz eksistěrował, se njetematizěruju. Felujo na pš. pokazka na to, až wšake awtory, mjazy nimi SCHUSTER-ŠEWC (2000: 1437), wuchadaju z togo, až jo se **g* w pšedchadnych dialektach górno-serbšćiny, češćiny, słowakšćiny, ukrajinšćiny, běłorušćiny a pódpódnjowych rusojkich dialektow južo w póznem prasłowjańskem casu změniło na [ɣ].

Refleksy prasłowjańskego *-*ɛ*- (pó žěłach teke *-*ɛ*) pišo se w rekonstruěrowanych praserbskich formach powšyknje <ä>. Kótaru fonetisku gódnotu grafem reprezentěruju resp. kótary status wón ma, wó tom se nic njepišo. Pisanje ze zakładnym grafemom <a> sugerěruju, až <ä> stoj skerzej za niske, slězne *e*, za něco ako [ɜ] abo [æ]). Wopisujucy wuwise w češćinje a słowakšćinje pišu LAMPRECHT/ŠLOSER/BAUER (1986: 45): „Postup byl asi tento: *ɛ* > *ǣ* > *ä*. [...] Toto široké *ä* se dodnes dochovalo ve slovenštině“. Awtory wopisuju z tym zniženje (a ewtl. centralizěrowanje) nosowego vokala a pózdžejše zgubjenje nazalnosći. Take wuwise **ɛ* na „słowakske“ **ä* se maka z wuwisim češćiny, słowakšćiny a górno-serbšćiny, nic pak dolnoserbšćiny: Spóčetne *-*ɛ*- by se dejało na pradolnoserbbskem teritoriumje nejpjerwej nižej a wěcej slězy wugranjaś a pózdžej, pó zgubjenju nazalnosći, zasej (a dalej) wuzwignuś a wóspjet dalej přězy wugranjaś. Njedajo se wuzamknuś, až zewšym zgromadny praserbski mjazykšac denazalizěrowanja *-*ɛ*(-) eksistěrował njejo. Tak pišo STIEBER (1989: 46 sl.): „Zanik nosówek odbył się zresztą inaczej na Górnych, a inaczej na Dolnych Łużycach.“

W recensěrowanych knižkach nadpadnjo w zwisku z wużywanim grafema <ä> ako refleksa přédneje nosowki dalšna wěc: Pšed **ä* < **ɛ* njemarkěruju se w žednom paže měkosć konsonanta, pšír. *jědāci* ‚jězeczy‘ (b. 32), *dadāt* ‚daže‘ (b. 62), *vzāch* ‚wzech‘ (b. 68), ale *das'e*, *daje'e* ‚dašo, dajošo‘ (b. 62), *jěden* ‚jězony‘ (b. 35 a 63), *bud'et* ‚bužo‘ (b. 40 a 61). Felujo nanejmnjenjej wujasnjenje, až jo zuk, kótaryž grafem <ä> prezentěruju, pódobnje ako w paže <č, i> mimo wuwzeša pšedchadajucy konsonant změkcył, cogoždla se na wótpowědne dodatne markěrowanje rezigněruju. Eksplicitne wóznamnjenje měkosći, ako cynje to na pš. LAMPRECHT/ŠLOSER/BAUER w swójej historiskej gramatice českeje rěcy (1986: 45, *m'āso*, *sv'āhý*, *kořā*), kótaruž jo Bígl intensiwnje recipěrował, by glědajucy na synchroniske cytańske zwuconosći potencielnych recipientow teke móžne rozwězanie było. To pšitřefijo šim wěcej, dokulaž njejo zdžaržanje palatalnosći **c'*, **s'*, **z'* w rekonstruěrowanych praserbskich formach w recensěrowanych knižkach niži eksplicitnje wufornulěrowane. To mógało pla rekonstruěrowanych formow ako južo naspomnjonego *vzāch* (b. 68) malsnje k njedorozměšam wjasć.

Dalšna njewujasnjona konwencija jo – tak ako južo w publikaciji Bígl 2013 –, až narownajo se w pšikładach aktualnje dolnoserbšćiny kužde <ó> z <o>. Wěcej ako žaseš lět pó (wóspjetnem) zawježenju grafema <ó> w lěse 2006 jo to zamólece. Zda se, až awtor w tej nastupnosći wědobnje (ale mimo wobtwarženja abo nanejmnjenjej pokazki na to) normu dolnoserbbskeje pisneje rěcy wótpokazujo.

Na wšakich městnach namakaju se pódaša w roगतयमा spinkoma, pšir. na pš. „[pšijn-]“ (b. 42). Pla nich jedna se wó ‚kwazi-fonetiske‘ informacije. Mjazy spinkoma wužywana transkripcija orientěrujo se do dalokeje měry na górnó- resp. dolnoserbškem pšawopisu. Město ortografiskego jotowanja signalizěrujo se změkčenje z pomocu smužki nad konsonantom abo pši njom (pšir. dalšnej pšikłada dołojce). W celku móžo nałożowana, njewujasnjona zjadnorjajuca wašnja zapisowanja k problemam dowjasć, wósebnje pla cytarjow z wobgranicowanymi znajobnosćami serbšćiny. Na pš. se wšake wugronjenje <e> w zapisu „[ńesće’ńeš]“ (b. 57) ako [ɛ-e-ɛ] w transkripciji njewótbyšćujo. (Wušej togo jo apostrof we fonetiskem pódašu zamólecy.) Pódobnje njerozeznawa transkripcija mjazy wugronjenim [o] a [ɔ], pšir. zapisa „[poŵe-]“ (b. 56) a „[prosyći]“ (b. 123). Grafem <ě> w zapisu „[naběł]“ (b. 85) mógał se wót žěła potencielnych recipientow českorěčneje publikacije glědajuce na fonetisku gódnotu wopaki interpretěrowaś.

Na žednych městnach dajo se w publikaciji šěžko slědowaś, žo pósěgujo se zwěšćenje na aktualnu standardnorěčnu, kodificěrowanu (pisanu) formu rěcy a žo jedna se wó pódaše hynakšego typu. Na pš. pišo se we wótrězku wó imperatiwach (b. 28): „V hornosrbštině se běžně nepoužívá kmenová přípona -ň, jestliže kořen končí na -b, -č, -k, -p, -s“. To jo skerjej informacija wó wustnem realizěrowanju, kótarež wšak se we wšakich (wósebnje staršych) zapisach wótbyšćujo. W žinsajšnej standardnej górnoserbšćinje pak pišo se *hrabň/hrabni*, *wotpočň/wotpočni*, *wukň/wukni* atd.

Pó tych, skerjej powšykných pšispomnješach recensenta daš slěduju někotare pšipiski, kótarež se pósěgujo na konkretne tematiske celki publikacije: Zawježenje do problematiki konjugacije jo minimalistiske. Pšisamem we formje zaspomnjeńkow definěrujo resp. pšedstajaju se na njecełych jadasćo smužkach (b. 15) skłonjowane a njeskłonjowane formy werba, prezensowy a infinitiwny zdonk a negacija werbow. Zakładne wopisanje konjugaciskich kategorijow a klasow wobpšimjejo něži jaden bok (b. 15 sl.), z togo zaběraju informacije wó aspekće 22 smužkow: Awtor pokazujo na někotare wósebnosći aspektualnego systema serbšćinowu, wósebnje na šyrše nałożowanje perfektiwných werbow (dejało se dodaś: w pširowanju z češćinu a někotarymi drugimi słowjańskimi rěcami) a wopisujo njedopołne gramatikalizěrowanje aspekta ako stary zjaw. Wón wuzwignjo: „Bije však do očí, že preskriptivní mluvnicki protirečí mnohé doklady starého a obecného jazyka“ (b. 15). Staw standardnorěčneje normy pak se njewopišo – daniz za górnó- daniz za dolnoserbšćinu.

Zawježenje do kapitla wó prezensu (b. 16–20) jo za cytarja mało intuitiwne. Pód nadpismom *Přítomný čas* slědujo mimo komentara a mjazy nadpismow zestajenje a wułożowanje wšakich zajmnošćow, kótarež zwisuju w nejšyršem zmysle z konjugaciju w prezensu. Pó pšecytanju celých knižkow se zda, až jedna se wó pšipise, kenž njejsu se pód mustomerowymi tabelami na bokach 60–82 zaměstnili: Nejpjerwej pšedstajijo se kontrakcija wukónca zdonka *-aje-* (b. 16). Pókšacujo se z wobstožnosćami pšechadanja *e > o* w *e/o*-konjugaciji (b. 17). Dalšny wótrězk na samskem boce wobspomnjejo pšechadanje perfektiwných werbow *i-* a *a*-konjugacije do *e*-konjugacije (w dolnoserbšćinje zapšawym *o*-konjugacije). Až wužywa se za to infiks *-jo-* dej se cytař z pšikładow sam wuwzeš, což njejo pši młogorakosći historiskich pisanjow mimo konkretných pšedznajobnosćow triwialne. Slědujo (etymologiske) wujasnjenje *gs.* a *ds.* wariantow negaciskego prefiksa *nje-*, rozmjej *ni-* resp. *nja-*, w negěrowanych prezensowych formach *gs. měć*, *ds. měš* (b. 17). Dalej pšidu wujasnjenja wó *gs.* formje 1. wós. *sg.* a 3. wós. *pl.* werba *móc* na *móž-* (b. 17). Na samskem boce se wušej togo wopisujo, až zwuraznjuju imperfektiwne werby trajuće cynitosći, až mógu se za njeaktualne cynitosći teke wužywaś perfektiwne

werby a až wužywaju se w serbšćinje (pódla imperfektiwnych) teke perfektiwne werby za zwuraznjenje aktualnego prezensa („v prézentu aktuálním“ – definicija zapšimješa mógała ewentualnje njedorozměšam zadoráš). Cytarjeju by rozměše wólažcyło, gaby se zaprědka groniło, až kodifikacija wuzamkuje perfektiwne werby w aktualnej psibytnosći (to stanjo se dalej dołojce indirektnje w psípisku), až dopušćijo norma wěšte wuwzeša a skóncnje mógało se pokazáš na njerědke wótchylenja wót kodifikacije.

W knižkach slědujo pšedstajenje wuwijanja prezensowych kóncowkow 1., 2. a 3. wós. sg., du. a pl. Teke how wobgranicujo implicitny stil pisanja zbadnosć teksta. Tak zachopijo se wótstawk wó 1. wós. sg. tak: „Jelikož *e*-konjugace [w originalu tucne] trpěła koncovkovou homonymií 1. osoby jednotného a 3. os. množného čísla, měla v 1. sg. sklon přijímat atematické *-m*, rozšířené o kmenotvorné *-e/o-*“ (b. 17). Njeby na škódu bylo, homonymnu kóncowku eksplicitnje naspomnješ a psípisaš, w kótarem casu resp. pšez kake wuwíše jo homonymija nastala. W konkretnem paže mógało se pisaš, až jo za cas praserbšćiny kóncowka 3. wós. pl. *-ut'* se zjadnorila na *-u* a toš byla homonymna z kóncowku 1. wós. sg., na což jo se (pó žěłach) reagěrowało z pšewžešim (wó zdonkotwórbne *-e/o-* rozšyrjoneje) kóncowki *-m* wót atematickich werbow. (W tabelach wót b. 61 kónicy se praserbska kóncowka 3. wós. pl. konsekwentnje na *-t'*. To jo wěšte skrotcenje resp. idealizěrowanje, pšeto wótpadnjenje reflexa prasłowjańskego **-tb* drje njeseja do casa pisnych serbskich rěcnych pomnikow, ale jo dejało se južo do toho wótměš.)

W kapitulu wó imperfekše (b. 23–25) pišo se wó tej tempusowej formje gs. *měć*, ds. *měš*: „Slovesu *jmeti*, *jmať*, *jmějach* (< psl. *jměachъ*) posloužil k rozšíření vedlejší kmen přítomný **jměj-* [...], přičemž krátkých tvarů užíval ještě MOLLER“ (b. 23). Dodaš se móžo, až namakaju se w staršej górno- a dolnoserbškej literaturje dalšne dokłady imperfekta (a aorista) typa *měch*, *měchu* (pšír. KAULFÜRST 2005: 65–69, tam pokazujo se zrownju na aoristy typa *změch*, kótarež w recensěrowanych knižkach se njewobspomnjeju). Pšipadnje citěrujo Bígl sam (w hynakšem konteksće) Zejlerja z wugronjenim „słownik mých nětko w rukomaj“ (b. 89).

Pluskwamperfekt twóri se w serbšćinje z „imperfektem slovesa **byti* a přičestím perfecti activi slovesa významového“ (b. 25). W psíklaže, kenž ma demonstrěrowaš spóčetne (prasłowjańske) nałożowanje mimo notnego wóznama pšedcasnosći, wšak jawi se hynakša konstrukcija. Wóna wótpowědujo do dalokeje měry českemu pluskwamperfektuju: „kotruž řu twoyi Wócze bóli wóbběněli“ (b. 25). Na eksistencu takeje konstrukcije pokazujo (za staroserbšćinu) psípis pód pótrjefjonym wótrězkom. Pšez felujuce cysło nožki pak jo cytař nuzkany sam wótwóziš, na co se wón pósěgujo. Dodaš se móžo, až jo wobspomnjony typ za wobě serbšćinje teke w nowoserbskem casu dokłazony, pšír. gs. „kak pak je [...] zhonił był“ (Łužica 1882) a „štož njejsym dóstał był“ (Katholski Posoľ 1917, dokłada citěrowanej pó gs. internetowem tekstowem korpusu – https://kontext.korpus.cz/first_form?corpname=hotko) a ds. „kotaruž won jo był lgotował“ (Bramborlke Nowiny 1882), „zo ga le Županom był zynił“ (Bramborski Zašnik 1901) a „Bog jima žednych njebył wobražil“ (Pratyja 1935, dokłady citěrowane pó ds. internetowym korpusu – https://kontext.korpus.cz/first_form?corpname=dotko).

Wótrězk wó futurje (b. 26 sl.) póbitujo doglěd do toho, kak zwurazniju wěšte kupki werbow psichodnosć. Pokazujo se na to, až twórjenje futura typa *budu* + *perfektiwny verb* jo we wobyma serbšćinom normalne. Pši tom se njezamjelcyjo, až gs. standardnorěčna norma ten typ (z drobnymi wuwzešami) njedopušćijo. Glědajucy na dolnoserbšćinu jo situacija hynakša. How dajo w literaturje wšake pódaša, což w recensěrowanych knižkach se njenaspomnjejo. Bígl pokazujo w tom zwisku na českorěcny tšeši nakład

Janašoweje gramatiki (JANAŠ 2011), ako jo se w pširowanju z pšedchadajucyma nakładoma na někotarych městnach pšezěła. To pótrjefijo rowno teke diskutěrowanu problematiku: W drugem nakładze stoj, až twóri standardna rěc („Schriftsprache“) futur w tom zmysle jano wót imperfektiwnych werbow (JANAŠ 1984: 328), až pak twóri se w ludowej rěcy („Volkssprache“) futur wót imperfektiwnych a perfektiwnych werbow (JANAŠ 1984: 329). W tšesem nakładze se nic wěcej wó tom njegroni, až jo twórjenje futura w standardnej rěcy wobgranicowane na imperfektiwne werby. Mimo komentara pódawaju se pšikłady za wobej aspekta (pšir. JANAŠ 2011: 273, 281 sl.). W aktualnje we Łužycy powšyknje recipěrowanych, gramatiku wopisujucych spisach wšak se take hyšći njejo eksplicitnje wugroniło. Tak pódawa nejnowšy (a zrazom přědny dolnosěrbski spisany) šiščany gramatiski spis de facto samsku informaciju ako JANAŠ 1984: „Zestajony futur twóri se z imperfektiwnymi werbami“ (ŠREJDAŘ/ZAKAR 2017: 17) a dalej: „W ludowej a wobchadneje rěcy wužywa se zestajony futur wótergi tež z perfektiwnymi werbami“ (ŠREJDAŘ/ZAKAR 2017: 18). Pódobnje jo w drugem, pšezělanem nakładze wucbnicy HANNUSCHA (2009: 230), žož pokazuju se dodatnje na to, až jo twórjenje futura typa *budu* + *perfektiwny verb* w staršej pisnej [= standardnej – F.K.] rěcy rozšyrjone. Kodifikacija pla JANAŠA (2011) drje maka se z rěčneju realitu w pšikładowych sadach internetowego nimsko-dolnosěrbskego słownika (<https://dolnoserbki.de/dnw>). Weto by było pšigódnje, gaby se w recenšerowanych knižkach rozlědniwjej formulěrowało nježli „Obowidost futura je spisowná w dolní srbštině“ (b. 26).

Wótrězkoju wó infinitiwje (b. 38) móžo se dodaš, až wustupuju archaiska forma na *-ći*, głownje metriskich zawinow a ryma dla hyšći žinsa w někotarych cesto spiwanych kjarližach nejnowšego wudaša górnosěrbskich katolskich spiwafskich, na pš. „Štó by móhl tu njeplakaći, hdyž mać božu widzi staći“ (WOSADNIK 2008: 867, kjarliž 335, štucka 3, dalšne pšikłady w dalšnych štuckach; tekst: Michał Nawka 1951).

We wótstawku wó pasiwje (b. 39 sl.) namakajo se wugrono „Kdo se seznamuje s dolnosrbštinou a starou hornosrbštinou, bije ho do očí germanismus *wordowaš/wordować*“ (b. 39). Dej se pšispomnješ, až njejo gs. verb *wordować* zestarjety. Pši twórjenju pasiwa se ten verb (resp. fonetiski změnjone warianty ako *hodwać*) do žinsajšnego cesto wužywaju, w dialektach a wobchadneje rěcy jedna se wó głownu wašnju twórjenja pasiwa. Jano (puristiska) standardna górnosěrbsčina se wót 19. stolěša togo typa wobija, weto dajo w 20. a 21. stolěšu oficialnje šiščane teksty, w kótarychž wón wustupuju.

Drugi wěšty žěl knižlow, rozmnej wótrězk wó pšeměnjach werbalnych zdonkow (b. 41–59), zabjerjo se z wustatkowanim konkurencje mjazy zdonkami, głownje mjazy infinitiwym a prezensowym. Zrazom zlubijo se „přehled o fonetických, morfologických i sémantických změnách v kmenech samotných“ (b. 41). Ako přědne pšiwobrošijo se awtor kontrakcijam infinitiwneho zdonka (na pš. jadrozložkowe *smjaš* z prasłowjaškego **smjajati*) w pširowanju z formami prezensowego zdonka. Pšedstajaju se ds. *chwaš*, gs./ds. *leć/laš*, *smjeć so/smjaš se*, *wěć/wjaš*, ds. *žaš* a gs. *přec*. Pokazuju se na rozděl mjazy górnosěrbske a dolnosěrbske glědajuce na pšewježenje (gs.) resp. njepšewježenje (ds.) kontrakcije pla werbow prasłowjaškego mustra **-ajati*, *-ajq*, *-aješb*, pšir. gs. *kać*, *krać*, *tać* a ds. *kajaš*, *kšajaš*, *tajaš* (b. 42). Pši tom mógali žedne wugronjenja byš wěcej wobglědniwe. Tak pšedstajaju se na b. 41 wuwise za gs. infinitiw *přec* z prezensowyma formoma *přeju*, *přeješ*, kótarymž wótpowěduju prasłowjaške formy **prjajati*, *prějō*, *prėješb*. Na zakładě historiskich dokładow, na pš. *pschaie* w teksće Gregoriusa z lěta 1593, se pokazuju, až jo prezensowy zdonk pši tom pšewzeł wót infinitiwneho zdonka wokal *a*, kótaryž jo se pózděj mjazy měkima konsonantomu změnil na *e*. Slědujo wugronjenje: „Kmenowému jednocení uniklo

nářeční *pšěć, pšěju* (STIEBER 1938: 8)“ (b. 41). Interpretacija Stieberowego dokłada *pšěju* ako direktny kontinuant **prějo* njejo njemóžna, dej pak se nanejmenjej pšašas, lěc njejo hynakše wułożowanje móžne. K přédnemu njerozeznawa STIEBER (1938) powšyknje niske a wusoke wugronjenje <e> ako [ɛ] a [e]. Njewótwisnje wót fonetiskego konteksta pišo <e> a pšispomnjejo, až „Radworskie *i, e, a, o, u* są identyczne z odpowiedniami samogłoskami polskimi i czeskimi“ (STIEBER 1938: 4). K drugemu móžo se z tego wuchadaš, až jo teke w 1930-tych lětach w Radworju se južo kněžyła tendenca, <ě> pšed <j> wugranjas ako [e] (pšir. SRA 13: 45). Grafem <ě> w Stieberowem fonetiskem zapisu <pšěju> móžo toš stojaš za [e] abo [ɪ]. K tomu pšizo, až namakaju se pla STIEBERA teke dokłady, ako pokazuju na pówušone wugronjenje wokala *e* w konteksće měkch konsonantow, pšir. zapis *ěćlo* za prasłowjańske **telę*. Wšyknjo to dowóljo wěcej interpretacijow. Jadnore konstatěrowanje, až reprezentěrujo Stieberowy dokład njezměnjony prezensowy zdonk, drje wurosćo skerzej ze žycenja za dokłazonym archaizmom.

We wótstawku wó gs. *smjeć so*, ds. *smjas se* pišo se wó prezensowyma formoma *smjeju se*, *smjejoš se*: „V dolnosrbšćem kmeni přezentním se projevila náchylnost k fonetické změně **-ěj > -ej*“ (b. 41). To płaši se wě do dalokeje měry rowno tak za górnoserbšćinu, pšeto <ě> pšed <j> wugranja se normalnje [e]. Rowno až pišo se žinsa górnoserbski *směju, směješ*, njemuse formy awtomatiski direktnje **smějo, *směješ* kontinučowaš. (To implicěrujo pšašanje, lěc wótpowědujo pisanje z <ě> etymologiskej zasaže górnoserbskego pšawopisa.) W tom paže dejali zapšawym wócakowaš **smiju, *smiješ* – tak ako pla *liju, liješ*. Njepšewježonu změnu **-ěj-* na *-ij-* we formoma *wěju, wěješ* wujasnja awtor z tym, až su takemu wuwijeju zadorali (potencielnje homonymne) formy werba *wić*. Pódobna motiwacija za formy *směju, směješ* se njepódajo. Felujuce pšegłosowanje **-ěj > -ij* powěda zrownju pšesiwo interpretaciji, až kontinučrujo Stieberowy dokład *pšěju* direktnje **prějo*. Fakt, až wustupuju na městnje etymologiskego **-ěj-* w žinsajšnych górnoserbskich formach jednotliwych werbow pak *-ij-*, pak *-ěj-/ej-* (pšir. teke *změju, změješ*), by se zaslužyl dokradnjejšu analizu.

We wótrězku „Násloví“ (b. 42) se twarži: „Dnešní *přińć, přińdu, přińdžeš* se stále čte [pšijn-]“. To njewótpowědujo uzusoju, pšeto <přiń-> wugranja se normalnje [pšijn-], w górnoserbskej wobchadneje rěcy a dialektach teke [šijn-].

Na b. 45 se pišo: „Verbum *spěć, spēju, spēješ*, psl. *spěti, spējo, spēješ*, zní v dolnosrbšćině *špiš, špjulšpim, špiš* (bez předpony archaické).“ Felujo informacija, až se – nje-archaiske – prefigěrowane wótwóženja normalnje hynac konjugěruju, rozmnej *dojšpiju/ dojšpijom, dojšpijoš, dojšpijo*. Minimalnje měła se pódaš pokazka na b. 17, žož wopisujo se pšechadanje perfektiwnych werbow *i-* a *a-*konjugacije do spóčetnje *e-*konjugacije (w aktualnej dolnoserbšćinje: *o-*konjugacije).

Wót b. 45–50 wobjadnawa se „Úpadek iterativnosti sloves na **-ati, -ajō*“. W kapitlu njejo (wósebnje pla informacijow wó górnoserbšćinje) pšecej jasne, kótare formy se žinsajšny žení (w standardnej rěcy *a*/abo [kótarych] dialektach) wužywaju a kótare su zestarjete. Efekt se zmócnijo z tym, až se na wšakich městnach wótpowědny kwalifikator namakajo, na drugih pak felujo. Tak stoj na b. 47 „*hrabać, hrabam/hrabu*“ (mimo komentara, až jo *hrabu* zestarjete). Na samskem boce pódawa se „*drapać, drapam*“ (nic: *drapu*), rowno až citěrujo se historiski gs. dokład „*drapu*“. Na b. 48 pišo se pótom: „*třihać, třiham*, zast. *třihu*“.

Glědajucy na konjugaciju gs. werba *mjerzac* (pšir. b. 49) móžo se dodaš, až su formy typa *to mje mjerzy* w pisnej rěcy zestarjete resp. ředke, až pak su we wobchadneje rěcy a katolskej narěcy dalej žywe, cesto w zwisku ze znižonym wugronjenim <y> ako [ɛ ~ ə].

Pódobnje dajo se forma *wisy* w nowšych górnoserbских šišćach doklaşć. W knihłach *Na kóncu dnja* (KOCH 2008) jo wóna jaden z elementow rěcneho stilizěrowanja.

W kapitlu „Nahrazení přezentního kmene infinitivním“ (b. 51–54) se pišo, až górnoserb-ske kontinuanty prasłowjańskego **gorěti*, **gorjō*, **gorišb* se wěcej njewužywaju (b. 52): „V Horních Srbích slovo vyšlo z užívání.“ *Za wóznam fyziskego palenja psitrjefijo to žinsa teke za dolnoserbšćinu, žož wužywaju se formy werba *górjes se* de facto jano w pšenjasonem wóznamje. Krađu starym gs. dokładam z kónca 17. a zachopjenka 18. stolěša mógu se dodaš młodše (citěrowane na zakłaže gs. internetowego tekstowego korpusa): W žinsa hyšći cesto spiwaných Zejlerjowych „Počasach“ se namakajo wugronjenje *njech slónco hori a škrje*. W Kralowem słowniku (1927) namakajo se pód gronidlom *horić* tejerownosći dokład *slónco hori* a k tomu mj.dr. *z tobu budže čert helu horić*. W słowniku jo werb *horić* mimo toho dokłazony we wóznamje ‚łacnosć wubužowaš‘: *mi tak hori* ‚som krađu łacny‘, *na sušene mjaso hori* ‚wót sušonego měša bywaš krađu łacny‘. W nejnowšem wudašu celkowneje gs. biblije z lěta 2006 namakajo se dokład *w jeho nutrinach hori so kaž woheń* (Sir 40,30).*

Konjugacija *wezes*, *wezmu* njejo w dolnoserbšćinje zestarjeta, ako se twarži na b. 56. Wótpowědne formy su w aktualnem Nimsko-dolnoserbškem internetowem słowniku zastupjone a maju wósebnu tabelu z paradigmu (<https://dolnoserbški.de/dnw/grammatik/89c>). Teke w korpusu maminorěcneje dolnoserbšćiny (<https://dolnoserbški.de/dobes>) namakajo se radna licba relewantnych dokładow.

Pši wobjadnanju zdonkow gs. *slać*, ds. *slaš* pokazuju se na archaizm pla Jakubicy: „Původní kmen, byť s novotným s-, znal JAKUBICA (*ia possflu* [...])“ (b. 57). Njejo pak notne w Jakubicowem <ſ> wizeš ekwiwalent za [s], pseto pla njogo stoj toš ta kombinacija grafemow młogi raz za tupu sycawku: *duffa* ‚duša‘ (Jan 12,27), *kewffem* ‚ku wšym‘ (Kol 1,4), *prezišfla* ‚pšišla‘ (Hebr 9,16) atd.

Dolnoserb-ske formy werba *zjěsć* typa *zjěju/zjějom*, *zjějoš*, *zjějo* se w recensěrowanych knihłach njewobspomnjeju. W staršem pismojstwjě jo wjele pšikładow toho typa, mj. dr. *drugi jo fjejo* (BIBLIJA 1868: Prjatkař 6,2, ten a dalšne pšikłady citěrowane pó internetowej ediciji pód <https://dolnoserbški.de/biblija>). Hynac ako pla perfektiwných werbow něgajšnjeje *i-* a *a-*konjugacije njejsu do *o-*konjugacije pšewježone formy w standardnej rěcy pla toho werba pšipóznate. Teke aoristowe a imperfektowe formy typa (*zjějach* (*Ga fjejach ja jen* – BIBLIJA 1868: Hezekiel 3,3; *twoje šyny jejachu* – BIBLIJA 1868: Hiob 1,18) se njewobspomnjeju (pšir. pšěšiwu tomu w samskem spisuwu imperfekt werba *jěš*: *woni jězechu pščeju* – BIBLIJA 1868: Mk 6,32).

Tšeši wětšy žěl knihłow, zestajenje konjugaciskich mustrow we formje pšegłědniwných tabelow (b. 60–82), bužo historiski zajmowanym sorabistam gódna pomoc. Prezentěruju se stawnje prasłowjańske, praserbske kaž teke górno- a dolnoserb-ske (drje: nowoserbske) formy prezensa, aorista, imperfekta, futura a imperatiwa w singularu, dualu a pluralu. Tabelowe cele ze samskim wopšimješim su w normalnem paže zwězane. Tak póznajo recipient lažko zgromadnosći a diskontinuity mjazy wuwisowymi stawami resp. mjazy górno- a dolnoserbšćinu.

Diachroniske wuwise we wobłuku praserbsćiny se w tabelach powšyknje njewótblyščuju. Jadno z wuwzešow twórze zapise typa *pú*, *piju*; *pěš*, *piješ*; *pěl*, *pije* w praserbskej prezensowej špalše tabele na b. 72 (pšir. zapis *pú* (> *piju*) na b. 44). Zajmne jo, až pódawa praserbska špalta w imperfekšě jano *pách* (nic: *pijach*). To sugerěrujo casowy rozdžěl pši narownanju jadnozložkowych formow z dwójozložkowymi w prezensu a imperfekšě, což by se pominalo wujasnjenje.

Imperatiwne formy gs. werba *wědžec* w tabeli (b. 64) by se zaslužyli nanejmenjej komentar we wótrězku wó imperatiwach na b. 28, žož dejało se na to pokazaš, až formy po-

wšyknje lěbda wustupuju, až pak město kodificěrowanego (w tabeli naspomnjonego) *wěs* (a w tabeli njenaspomnjonego *wěz*) w praksy cesćej wustupuju *wědz*. Za górnoserbšćinu pódane *chudń(-)* (b. 71) dejało se skorigěrowaš na *chudni(-)*.

Pód kuždeju tabelu pódawaju se informacije wó infinitiwje, supinumje, participach, transgresiwach a werbalnych substantiwach w prasłowjańskem, praserbskem a górnorep. dolnoserbškem stawje. Pši tom prezentěruju se wuwisowe linije typu „prasl. *permoženbje* > praserbsky *přemožeńé* > h/ds. *přemóženje/pšemoženje*“ (b. 70). Wěšte diskontinuity se njewuzwignu, pšir. „prasl. *jměnbje* > praserbsky *jměńé* > h/ds. *měćel/měše*“ (b. 65). Pši tom njekontinuěrujotej gs. *-će* a ds. *-še* prasłowjańske **-nbje*, ale **-tbje*, pšir. mj. dr. zapise ako „prasl. *wbzetbje* > praserbsky *wzătě* > hs. *wzaće*, ds. *wzeše/wezeše*“ (b. 69).

Wósebnje wunosny jo nejwobšyrnjejšy žěl knigłow, kapitel wó slowotwórbje (b. 83–149). W jadnotliwych pódkapitlach (pšir. górzejce) jo kuždemu formantuju (formansoju, deriwaciskemu morfemoju) pósčony separaty wótstawk z nadpismom, w kótaremž jo formant zwězany z pšikładowym leksemom. Struktura nadpismow jo pši tom w normalnem paže slědujuca: prasłowjańske słowo > kursiwne nowoserbske słowo. Pši tom su w prasłowjańskich a serbskich formach formanty stawnje z pomocu wězawki wót slowotwórbneje baze wótžěłone, pšir. na ps. „do-lězti > *do-lězc*“ (b. 84). Žož njedajo jadnotnu nowoserbsku formu, pódawa se na přědnem městnje górnoserbska warianta, kótarež slědujo pó nakósnej smužce dolnoserbška, pšir. „uch-ačъ > *wuch-ač/wuch-ac*“ (b. 97). Žož wustupuju kontinuant prasłowjańskego słowa jano w jadnej ze serbšćinowu, markěruju se to z pšipisom „gs.“ resp. „ds.“, pšir. „q-kqъ > hs. *wu-kut*“ (b. 88) a „dorg-otъ > ds. *drog-os*“. Pódobnje se wóznamjenja, gaž njekontinuěruju se prasłowjański formant w serbšćinoma w samskem słowje, ale we wšakima, pšir. „pstr-oga > hs. *pstr-uha*, **ostr-oga* > ds. zast. *wotš-uga*“ (b. 119). Wótstawki su ředowane alfabetiski pó formantach.

W padach, žož njejadna se wó zderbnjony prasłowjański, ale wó nowšy slowotwórbny typ, njepódajo se w nadpismje prasłowjańska forma, pšir. „*bjez-móc/bžez-moc*“ (b. 84). Pód toš tym nadpismom Bıgl konstatěrujo, až jo (wótgłědajucy wót etymologiski njejasneju formowu gs. *bjezdžak*, ds. *bžezdžěk*) přědny dokład za tak twóřjony substantiw nowoserbski (citěruju se *Bjezmóc* w Pfuhowem słowniku z lěta 1866). Móžo se dodaš, až namakajo se pla Jakubicy 1548 dokład *bezprawo* (1 Kor 6,7).

Powšyknje pódawaju se we wótstawkach pód nadpismami historiske gs. a ds. dokłady formow, w kótarychž konkretnje wopowědany formant wustupuju. Pši serbskorěčnych citatach stoji casy drugorěčne, na ps. nimske abo łatyńske pasaže, kótarež póchadaju nejskerkej teke z originalnego teksta (rozkláženje by notne było): pšir. „*Dozakay bohga Harre auf Gott*“ (b. 84), „*nabwazen Rětze stultiloquium*“ (b. 85). Serbske a drugorěčne pasaže se pši tom cesto jano pó žělach makaju: „*Ty dafch tšhawe dorofstz Gras wachsen*“ (b. 84). Casy pódawa se česke wujasnjenje wóznama w jadnoryma pazorkoma, pšir. „*dobiel Nad helu ,zvítězil nad peklem*“ (b. 84). Casy stoj pšikład sam za se (mimo pšeložka abo rozjasnjenja): „*bojafche won fo tam docžahnucž*“ (b. 84). Jadnotne póstupowanje abo nanejmjenjej wujasnjenje konwencijow by było pšigóдне.

Dodatnje namakaju se informacije wó typje twóřjonych słow, na ps. „Názvy dějů“ (b. 113), „Činitelské jměno“ (b. 113), „Názvy nositelek vlastností“ (b. 114), „Nomina attributiva“ (b. 115) atd. Wótergi pokazuju se eksplicitnje na to, kótare typy słow se z wótpowědnym formantom njetwóřje, pšir. wó formansě *-ica*: „Suffix netwoři názvy zemí, pročez ani jměno srbské domoviny není zcela původní“ (b. 114). Slědujo wujasnjujuca pasaža, kótaraž by publikaciji teke na drugich městnach tyła.

Casy chowaju se mjazy pšikładami etymologiske wułożowanja, pšir. „obecne hornosrb- ské *tej* auch [...] z neutra psl. zájmene *tbjb, taja, toje*“. Toś ta interpretacija njejo jadnučka móžna: Paralelne wobchadnorěčne a dialektalne górnoserbske *jenoj* ‚jano‘ a *kaj* ‚kaž‘ powě- datej skerje za cysto fonetiske wuwiše, rozmjej zasunjenje epentetiskego *j* a wótpadnjenje *-ž* (pšir. pódobnje HES, b. 1506 a SRA 10: 286). W tom konteksće wót Bígla njewobglědowane dolnoserb- ske dialektalne *teje* ‚teke‘ interpretěruju se w SRA (10: 286) ako fonetiska redukcija kontinuanty **tb-kb* (pši comž drje mysli se na epentetiske *j* a wupadnjenje *k*).

Młogi raz by derje było, gaby se wěcej wobglědnije formulěrowało. Tak pišo se na b. 147: „Násloví uchovaly též JAKUBICOVY *nynto* jetzt (1548: 64/25), *nynt* (95/13)“. Mimo cwiblowanja jo móžno, až kontinučeruju Jakubicowe dokłady *nynto*, *nynt* (a dodaš se de- jało, až zrownju jogo wjele cesćej wustupujuce pisanja *ninto*, *nint* – mj. dr. Mk 6,35) w nazuku stare **ny-* (b. 147). Jo pak notne na to pokazaš, až njedajo se to na zaklaže wěcej- funkcionalnosći grafemowu <y, i> a digrafa <ie> pla Jakubicy z wěstosću groniš, pšir. pi- sanja ako *nykomu* ‚nikomu‘ (1 Kor 14,14), *Ny-/schely* ‚nježeli‘ (Wusoke zjawjenje 1,10), *rydne* ‚rědne‘ (Hebr 11,23); *doftoyni* ‚dostojny‘ (Lk 7,6), *wiczey* ‚wěcej‘ (Mt 20,31); *wie* ‚wy‘ (Mt 19,28), *mier* ‚měr‘ (Mt 10,34) atd. Etymologiske wujasnjenje dolnoserb- skogo *něnt(o)* w recensěrowanych knižkach rozeznawa se wót móžnosćowu wułożowanja, ako pódawa Michałk w SRA (10: 262). Glědajucy na to, až jo Bígl w tej nastupnosći SRA konsultěrował (citěruju z njogo dialektalne formy), by derje było, na toś tu rozdžělnu interpretaciju pokazaš. (Pó přédnej interpretaciji Michałka kontinučeruju *-n-* w ds. *něnt(o)* to druge *n* w **nyně-*, w drucej njejdu ds. formy na *ně-* slědk na **nyně-*, ale na **nñě-*.)

Pisanje „**na-běľ > na-běľ/na-běľy*“ w pódnadpismje na b. 85 njeglucnje sugerěru- jo, až górnoserbske *naběľ* jo nastało z **naběľ*. W běgu wótrězka pak se wujasnijo, až kontinučeruju **na-běľ*. Lěpše pšikładowe słowo, na pš. *gs./ds. namódry* by problem rozwězało. (Wušej togo njejo górnoserbska forma *naběľy* wuzamknjona, wóna jo teke w tekstowem korpusu doklažona.)

Wó dolnoserb- skich deminutiwach typa *brěmuško*, *semuško* se pišo na b. 128: „Za- jímavá je také novější dolnolužická změna *-’eško > -uško*, jež připomíná hornolužický osud prarsrb- ského *véliký*, které se postupně srazilo (*véľký*), pochýľilo (*wěľki*), depalata- lizovalo (*wylki*) a labializovalo (*wulki*).“ Take fonetiske wuwiše njejo za typ *brěmuško*, *semuško* plawsibelne. Wóno by se pšed (w dolnoserbšćinje njewócakowanem) depalata- lizěrowanim (*m > m*) pominálo wusoke wugronjenje *-e-* (na pš. ako [ɪ]), což by mjazy dvěma měkima konsonantoma snaž móžno było, nic pak pšed twardym *-š-*. Skerjej dajo se ten typ wujasniš z analogiju k deminutiwam ako *wuško*, *brjuško*, *jabluško* a k twórbam ako *kamušk*, *kórušk*. Schuster-Šewc wuchada w HES (b. 490) z togo, až slědne su twórnje- ne ze sufiksom *-ušbkb*. Pširownaš dej se how teke pólske *serduszko* pódla *serdeczko*.

Ku zakóńčenju recensije móžo se groniš, až budu knižty wusoko specializěrowanym fachnikam na pólu historiskeje sorabistiskeje rěcywědy w młogich nastupnosćach pšeg- lědnijiwa pomoc. Mjenjej wobeznate recipienty drje budu na wjele městnach implicitnosći a wusokego stopnja kompriměrowanja informacijow dla pšepominane. To jo, glědajucy na to, až njedajo druge aktualne historiske gramatiki daníž górno- daníž dolnoserbšćiny, wósebná škóda. Wuzwignuš dej se wusoka licba historiskich doklađow z pódasim měst- na, kótaraž zmóžnijo dokradnjejše dalšne slěženje w citěrowanych žrěđlach. Rědke a drobne njedogledanja w citěrowanych pasażach pozitivny zašišć njezamuse, pšir. „*Coš ty so wo mnje ryš*“ (b. 54) město originalnego „*Coš ty so wo mnje biš a ryš*“ (HAUPT/ SCHMALER 1843: 38). Knižty su pšístupne teke ako e-book, což wuznam knižtow ako malsneje pširucnice za fachniki dla wólažčoneje pšístupnosći materiala hyšći pówuša.

Literatura

- BÍGL, Richard 2013: Vývoj lužickosrbského skloňování a stupňování. Praha.
- HANNUSCH, Erwin 2009: Niedersorbisch. Praktisch und verständlich. Bautzen.
- HAUPT, Leopold; SCHMALER, Johann Ernst 1843: Próznicki serbskego ludu we górejnych a dołojnych Łužy[c]ach. Drugi źjel. Grimma.
- HES: SCHUSTER-ŠEWC, Heinz 1978–1996: Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. Bautzen.
- JANAŠ, Pětr 1984: Niedersorbische Grammatik für den Schulgebrauch. Bautzen.
- JANAŠ, Pětr 2011: Dolnosrbská mluvnice. Praha.
- KAULFÜRST, Fabian 2005: Studije k rěcy Kita Fryca Stempla. Budyšin (= Mały rěd Serbskego instituta; 7).
- KAULFÜRST, Fabian 2014: Rec.: Bígl, Richard: Vývoj lužickosrbského skloňování a stupňování. Karolinum: Praha 2013, w: Lětopis 61/2, b. 151–156.
- KOCH, Jurij 2008: Na kóncu dnja. Powědančko. Budyšin.
- LAMPRECHT, Arnošt; ŠLOSER, Dušan; BAUER, Jaroslav 1986: Historická mluvnice češtiny. Praha.
- SCHUSTER-ŠEWC, Heinz 2000: Die späterslawischen Makrodialekte und ihre Rolle bei der Entstehung der slawischen Einzelsprachen. Ein Rekonstruktionsversuch, w: Južnoslovenski filolog 56/3–4, b. 1433–1441.
- SRA 1–15: FASSKE, Helmut, JENTSCH, Helmut, MICHALK, Siegfried 1965–1996: Sorbischer Sprachatlas / Serbski rěčny atlas (15 zwězkow). Budyšin.
- STIEBER, Zdzisław 1989: Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich (3. wud.). Warszawa.
- STIEBER, Zdzisław 1938: Fonetyka gómołużyckej wsi Radworja, in: Lud Słowiański 4/1, b. 1–21.
- ŠREJDAŘ, Juro; ZAKAR, Viktor 2017: Pó serbsku! Gramatika za wuknjecych. Budyšin.
- WOSADNIK 2008: Towarstwo Swjateju Cyrila a Metoda – TCM z. t. (wud.): Wosadnik. Modlitwy a kěrlušce za katólskich Serbow. Kostelní Vydří.

Fabian Kaulfürst

Katja Brankačec, František Martínek, Anna Paap: Lehnprägungen im Tschechischen und Sorbischen. Eine diachrone, korpusbasierte Analyse ausgewählter Lexeme und Präfixe. Berlin etc.: Peter Lang 2019 (= Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte. Studien zur Slawistik und Germanistik; 11), 314 S.

Die Monografie ist Ergebnis des von der *Grantová agentura České republiky* geförderten Projekts „Analýza kalků v češtině a lužické srbštině“, das mit der Erstautorin als *principal investigator* 2016–2018 durchgeführt wurde. Die Erstautorin ist auch diejenige, die für den sorabistischen Anteil des Buches und die Gesamtedaktion verantwortlich zeichnet, während die beiden anderen im Wesentlichen am bohemistischen Teil mitwirkten.¹

¹ Im Folgenden wird auf die beiden Autorinnen und den Autor ohne Differenzierung mit „Vf.“ Bezug genommen. Diese Unbestimmtheit entspricht durchaus auch der Diktion im Buch selbst, die öfters zwischen Singular und Plural (der kaum als *pluralis maiestatis* oder *modestiae* gemeint ist) schwankt. Das markanteste Beispiel dafür ist folgender Satz: „Schließlich haben *wir* in Zweifelsfällen noch *meinen* Kollegen Fabian Kaulfürst gebeten ...“ (S. 84, Kursivierung R. M.).